

УДК 347.41

Г.Г. ГРИЦЕНКО, канд. юрид. наук,
Полтавський юридичний інститут Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3346-818X>

ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З МНОЖИННІСТЮ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

Ключові слова: зобов'язання з множинністю осіб, солідарні зобов'язання, часткові зобов'язання, субсидіарні зобов'язання, сумісні зобов'язання, неподільні зобов'язання, подільні зобов'язання

Цивільне законодавство України, як і будь-якої іншої країни, розвивається під впливом різних правових систем. Головними способами такого впливу є запозичення правових конструкцій та адаптація існуючих правових конструкцій до нових економічних умов з урахуванням іноземного досвіду. Конструкція зобов'язань з кількома кредиторами (боржниками) характерна для цивільного законодавства всіх країн, проте в кожній із них є певна специфіка, дослідження якої сприятиме удосконаленню вітчизняного цивільного законодавства. Слід зауважити, що вивченню положень цивільного законодавства окремих країн присвячено праці таких вчених, Р.А. Майданік, Д.В. Трут, С.В. Сарбаш. Однак проведений ними аналіз потребує певного розширення емпіричної бази, що й буде зроблено у даній статті.

Залежно від об'єму прав та обов'язків кредиторів (боржників) у різних правових системах види таких зобов'язань іноді суттєво різняться, хоча в поняття «множинність осіб» вкладається один і той самий зміст, як в тих державах, законодавство яких використовує

цей термін¹, так і всіх інших державах, де він не згадується в законі². Останніх – переважна більшість, до них належить і Україна.

Загалом у зарубіжному законодавстві виділяють такі види зобов'язань з множинністю осіб: *солідарні, сумісні, неподільні, подільні (часткові), субсидіарні, зобов'язання, за якими боржники зобов'язалися, а кредитори вимагають виконання окремо*.

Солідарне зобов'язання може мати різні назви³, але зазвичай розуміється як таке, за яким кредитор має право вимагати виконання як від всіх боржників разом, так і від кожного з них окремо, до того ж як повністю, так і в частині боргу⁴. На права й обов'язки учасників множинності осіб по-різному впливають окремі підстави припинення цих зобов'язань. Останнє залежить від того, яку теорію обрано

¹ Ст.286 ЦК Казахстану [1], назва глави 4 частини II ЦК КНР [2], глав 2 і 3 розділу 1 книги 6 ЦК Нідерландів [3], глави 10 частини III Принципів європейського договірної права [4], глави 25 розділу 6 ЦК Азербайджану [5], глава 7 книги III ЦК Грузії [6], глави 2 розділу I книги III ЦК Молдови [7], глави 9 ЦК Туркменістану [8], § 3 глави 1 розділу III ЦК Японії [9].

² До держав, у цивільному законодавстві яких не згадується термін «множинність осіб у зобов'язанні», належать Білорусь, Бразилія, Великобританія, Вірменія, Киргизія, Латвія, Німеччина, провінція Квебек, РФ, Таджикистан, Узбекистан, Франція, штат Каліфорнія. Крім цього, цей термін не використовується у Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА.

³ Згідно із ст.273 ЦК КНР [2] та ст.493, 500 ЦК Азербайджану [5] вони називаються *сумісними*, а в праві Великобританії [10, с.449, 451, 452], ст.1430, 1432 ЦК Штату Каліфорнія [11], § 3-116 Уніфікованого комерційного кодексу США [12], у параграфі 289 Зводу договірної права США вважається, що боржники зобов'язалися *разом і окремо* (joint and several) [13].

⁴ § 421–431 НЦУ [14], ст.ст.432–445 ЦК Японії [9], ст.ст.1197, 1200 ФЦК [15], ст.1523, 1541 ЦК Провінції Квебек [16], ст.896, 904 ЦК Бразилії [17], ст. 10:101, 10:201 Принципів європейського договірної прав [4], ст.323 ЦК РФ [18], ст.287 ЦК Казахстану [1], ст.362 ЦК Вірменії [19], ст.313 ЦК Киргизії [20], ст.522, 530 ЦК Молдови [7], ст.345, 346 ЦК Таджикистану [21], ст.252 ЦК Узбекистану [22], ст.304 ЦК Білорусі [23], ст.6:6 (2), 6:7 ЦК Нідерландів [3].

законодавцем за основу: теорію представництва (законодавства, що взяли за основу ФЦК) чи теорію товариства (основою стало НЦУ). У тих країнах, де солідарність виникає лише за волею сторін, виділяють неповну солідарність (*in solidum*)⁵ або псевдосолідарність⁶. У цих випадках відповідальність кількох осіб виникає із закону. Втім більшість законодавств не проводить між ними різниці⁷. Інколи допускається наявність інтересу в зобов'язанні лише в одного кредитора або одного боржника⁸, який і буде відповідати за борг у повному об'ємі, інші співборжники розглядаються у якості його поручителів⁹. В окремих випадках робиться акцент на одноразовому виконанні¹⁰. Проте із наступних положень закону слідує, що мається на увазі право вимагати виконання у повному обсязі¹¹.

Сумісні зобов'язання регулюються законодавствами багатьох країн¹². У німецькій літе-

ратурі їх називають відносинами «спільної руки» (Л. Еннекерус). Їх сутність полягає у спільному здійсненні прав кредиторами (боржниками)¹³. Іноді заявити вимогу про виконання або вимагати передати річ в депозит може й один з кредиторів, однак тільки на користь всіх співкредиторів, які в свою чергу повинні сприяти боржникам у виконанні обов'язку¹⁴. У всіх інших випадках факт, пов'язаний з особою лише одного з кредиторів, не діє на користь чи проти інших кредиторів (§ 432 (2) НЦУ [14]). За невиконання сумісних зобов'язань відповідальність у грошовій формі є солідарною¹⁵. За правом Великобританії та США сумісні зобов'язання відрізняються від солідарних тим, що при смерті одного з кредиторів (боржників), його право (обов'язок) переходить не до спадкоємців, а до інших кредиторів (боржників).

Важливою особливістю сумісних зобов'язань є те, що їх виникнення пов'язують з відокремленою майновою масою, яка знаходиться у спільній власності декількох осіб, – сімейній, товариства і т.п. При цьому відповідальність за пасивним сумісним зобов'язанням покладається на майно, що складає спільну власність боржників. Право вимоги за складом спільного майна кредиторів¹⁶. Навіть якщо у внутрішніх відносинах між кредито-

⁵ У Франції в сфері деліктної відповідальності, відповідальності за векселем, відповідальності засновників та органів управління акціонерними компаніями [24, с.647-649].

⁶ Ст.715 ЦК Японії: обов'язок наймача або особи, що його замішує, відшкодувати шкоду третім особам, завдану діями наймача [9].

⁷ § 840 НЦУ [14], ст.147, 1080 ЦК РФ [18], ст.1036, 1113 ЦК Азербайджану [5], ст.150, 1073 ЦК Вірменії [19], ст.133, 932 ЦК Казахстану [1], ст.42, 1008 ЦК Киргизії [20], ст.161, 1095 ЦК Таджикистану [21], ст.1033 ЦК Туркменістану [8], ст.1000 ЦК Узбекистану [22]. В окремих законах відбувається отождоження солідарних зобов'язань і відповідальності: ст.345 ЦК Таджикистану [21], ст.311 ЦК Киргизії [20], ст.361 ЦК Вірменії [19], ст. 303 ЦК Білорусі [23].

⁸ Ст.528, 545 ЦК Молдови [7].

⁹ Ст.1216 ФЦК [15], ст.1537 ЦК Провінції Квебек [16], ст.915 ЦК Бразилії [17].

¹⁰ У самому визначенні – ст. 493, 500 ЦК Азербайджану [5], ст.479, 487 ЦК Туркменістану [8], ст.455, 463 ЦК Грузії [6], ст.1670 ЦК Латвії [25].

¹¹ У ст.501 ЦК Азербайджану [5], ст.489 ЦК Туркменістану [8], ст.1683 ЦК Латвії [25]) допускається право кредитора вимагати часткового виконання у разі подільності об'єкту.

¹² Ст.10:101, 10:104, 10:201, 10:203 Принципів європейського договірної права (тут вони називаються

колективними (communal)) [4]. Презумпція сумісності встановлюється у праві Великобританії [10, с.449, 450–454], у ст.ст.1430, 1431, 1432 ЦК Штату Каліфорнія (для деліктів – часткової відповідальності) [11].

¹³ Ст.10:101 (3) Принципів європейського договірної права [4].

¹⁴ § 432 (1), 718, 2032 НЦУ [14], ст.10:203 Принципів європейського договірної права [4].

¹⁵ Ст.10:104 Принципів європейського договірної права [4].

¹⁶ Так, в Японії всі зобов'язання з множинністю осіб вважають одним із видів квазіспіввласності (співвласність майнових прав осіб, що не мають права власності (ст.264 ЦК Японії) [9].

рами вимога не є сумісною, все одно до їх відносин з боржником застосовуються положення про спільне сумісне майно (ст.6:16 ЦК Нідерландів [3]). За деякими законодавствами сфера існування сумісних зобов'язань обмежується лише правом вимоги і тільки при неподільному об'єкті зобов'язання¹⁷. В інших – вона виключається через імперативну норму, за якою неподільність об'єкту зобов'язання тягне його солідарність¹⁸.

Крім солідарних і сумісних зобов'язань, виділяють особливості множинності осіб у *неподільних* зобов'язаннях. Сутність останніх полягає в тому, що вони не допускають часткового виконання з причин природної чи договірної неподільності об'єкта зобов'язання. Як і в солідарному зобов'язанні, кредитор має право вимагати повне виконання від всіх боржників разом або від кожного з них окремо¹⁹. М. Плянйоль вказує, що разом із солідарними неподільні зобов'язання виконують одну й ту ж функцію – не допустити поділу об'єкта зобов'язання.

Основна відмінність неподільних від солідарних зобов'язань проявляється при спадку-

¹⁷ § 432 НЦУ [14], ст.293 ЦК КНР [2], ст.15 (2) глави 3 розділу 1 книги 6 ЦК Нідерландів [3].

¹⁸ Ст.6:6 (2) ЦК Нідерландів [3], ст. 322 ЦК РФ [18], ст.456, 464 ЦК Грузії [6], ст.480 ЦК Туркменістану [8], ст.345 ЦК Таджикистану [21], ст.523, 531 ЦК Молдови [7], ст.311 ЦК Киргизії [20], ст.287 ЦК Казахстану [1], ст.361 ЦК Вірменії [19], ст.493 ЦК Азербайджану [5]. За НЦУ для боржників взагалі встановлюється презумпція солідарності і при подільному, і при неподільному об'єкті зобов'язання (§ 427, 431 НЦУ [14]). Вимоги кількох кредиторів при неподільності об'єкта зобов'язання – солідарні. Якщо ж солідарність не виворонена, тоді вони вважаються сумісними (§ 432 НЦУ [14]).

¹⁹ Ст.ст.1222, 1225 ФЦК [15], ст.ст.891–895 ЦК Бразилії [17], ст.1520 ЦК Провінції Квебек [16], ст.1670 ЦК Латвії (вони ототожнюються із солідарними, однак об'єкт солідарного зобов'язання може бути і подільним – ст.1683) [25], ст.ст.428–431 ЦК Японії (втім, відповідно до ст.430 ЦК Японії неподільність зобов'язання, встановлена волею осіб, тягне наслідки, аналогічні солідарним зобов'язанням, якщо це не суперечить їх сутності [9]), ст.ст.292, 293 ЦК КНР [2].

ванні [24, с.240]. У випадку смерті кредитора чи боржника у неподільному зобов'язанні, їх правонаступники спадкують право (обов'язок) щодо неподільного об'єкту зобов'язання (ст.ст.1223, 1224 ФЦК [15], ст.1520 ЦК Провінції Квебек [16]). У тих країнах, які окремо регулюють солідарні та неподільні зобов'язання солідарність правонаступників кредитора²⁰ і боржника²¹ зберігається вкрай рідко. Тому виходить, що право вимоги (обов'язок) за солідарним зобов'язанням, перейшовши до спадкоємців померлого кредитора (боржника), може бути поділим між ними, виходячи з розміру часток при спадкуванні. Ще різниця між неподільними та солідарними зобов'язаннями проявляється у певних наслідках порушення зобов'язання та при обчисленні строків позовної давності. Зокрема, при порушенні зобов'язання неподільна вимога перетворюється на вимогу про відшкодування збитків²². Остання завжди подільна, тому зобов'язання також стає подільним. Позовна давність у неподільному зобов'язанні завжди обчислюється щодо всіх боржників (кредиторів), тоді як у солідарному зобов'язанні (з подільним об'єктом) вона буде обчислюватися щодо кожного співучасника окремо.

Виходячи із цього, у літературі слушно зауважується, що неподільне зобов'язання надає більші переваги для кредитора, ніж подільне (Г. Дербург). За законодавством деяких країн наявність солідарності ще не свідчить про неподільність об'єкта зобов'язання²³, також і встановлення неподільності не тягне солідарності²⁴. Втім у багатьох державах не-

²⁰ Ст.901 ЦК Бразилії [17], ст.1544 ЦК Провінції Квебек [16].

²¹ Ст.870 ФЦК [15], ст.ст.461, 471 ЦК Грузії [6], ст.1540 ЦК Провінції Квебек [16].

²² Ст.895 ЦК Бразилії [17], ст.271 ЦК КНР [2].

²³ Ст.521 ч.3 ЦК Молдови [7], ст.1219 ФЦК [15], ст.1521 ЦК Провінції Квебек [16].

²⁴ Ст.1222 ФЦК [15], ст. 1520, 1521 ЦК Провінції Квебек [16], в ЦК Бразилії норми про неподільність та

подільність об'єкту зобов'язання стала підставою солідарності²⁵ та сумісності²⁶.

На протизага неподільним зобов'язанням, як презумпція, встановлена подільність об'єкту зобов'язання. У більшості законодавств норми про неї обмежуються посиланням на неможливість часткового виконання. Втім існують й такі, котрі спеціально виділяють *подільні*²⁷ зобов'язання. Вони відрізняються від неподільних зобов'язань лише тим, що у разі появи множинності осіб у зобов'язанні, юридичний об'єкт цього зобов'язання (дії) ділиться між співборжниками (співкредиторами). Подільність зобов'язання – це характеристика його об'єкту, тому термінологічно більш точними є положення § 420–432 НЦУ, де йдеться про подільність не самого зобов'язання, а його виконання, надання за ним. Подільним об'єкт може бути і в зобов'язанні без множинності осіб.

Подільні зобов'язання за обсягом є ширшими, ніж *часткові*. Якщо часткові зобов'язання завжди подільні²⁸, то останні можуть бути як частковими, так і солідарними або сумісними, якщо на те є воля сторін²⁹. Як правило, у цивільному законодавстві просто врегульовуються питання щодо порядку виконання таких зобов'язань. На цьому фоні вирізняється ст.890 ЦК Бразилії [17], в якій встановлено, що часткове зобов'язання – це завжди поєднання зобов'язань, об'єкти яких складають певне ціле: за наявності більше одного боржника або кредитора в подільному зобов'язанні воно вважається розділеним на стільки зобов'язань, рівних і різних, скільки буде кредиторів або боржників.

За правом Великобританії та США виділяють ще один вид зобов'язань з множинністю осіб – зобов'язання, за якими боржники зобов'язалися *окремо* (*several, separate*) [10, с.449, 450, 453]. Презумпція окремої (роздільної) відповідальності діє в деліктному праві³⁰. Її сутність полягає в тому, що вимога в повному об'ємі може бути пред'явлена лише до одного з боржників. У тій частині, в якій він її не задовольнить, можна заявляти вимогу окремо щодо боржників, які залишились. Якщо боржник сплатив більше своєї частки, він може її стягнути із співборжників. Положення роздільних кредиторів однорідне з положенням двох суб'єктів речового права (в

ст.890 ЦК Бразилії [17], в якій встановлено, що часткове зобов'язання – це завжди поєднання зобов'язань, об'єкти яких складають певне ціле: за наявності більше одного боржника або кредитора в подільному зобов'язанні воно вважається розділеним на стільки зобов'язань, рівних і різних, скільки буде кредиторів або боржників.

ст.890 ЦК Бразилії [17], в якій встановлено, що часткове зобов'язання – це завжди поєднання зобов'язань, об'єкти яких складають певне ціле: за наявності більше одного боржника або кредитора в подільному зобов'язанні воно вважається розділеним на стільки зобов'язань, рівних і різних, скільки буде кредиторів або боржників.

ст.890 ЦК Бразилії [17], в якій встановлено, що часткове зобов'язання – це завжди поєднання зобов'язань, об'єкти яких складають певне ціле: за наявності більше одного боржника або кредитора в подільному зобов'язанні воно вважається розділеним на стільки зобов'язань, рівних і різних, скільки буде кредиторів або боржників.

ст.890 ЦК Бразилії [17], в якій встановлено, що часткове зобов'язання – це завжди поєднання зобов'язань, об'єкти яких складають певне ціле: за наявності більше одного боржника або кредитора в подільному зобов'язанні воно вважається розділеним на стільки зобов'язань, рівних і різних, скільки буде кредиторів або боржників.

солідарність зобов'язань розміщені в різних главах (5 і 6) [17].

²⁵ Ст.6:6 (2) ЦК Нідерландів [3], ст. 322 ЦК РФ [18], ст.456, 464 ЦК Грузії [6], ст.480 ЦК Туркменістану [8], ст.345 ЦК Таджикистану [21], ст.523, 531 ЦК Молдови [7], ст.311 ЦК Киргизії [20], ст.287 ЦК Казахстану [1], ст.361 ЦК Вірменії [19], ст.493 ЦК Азербайджану [5]. За НЦУ для боржників взагалі встановлюється презумпція солідарності і при подільному, і при неподільному об'єкті зобов'язання (§ 427, 431 НЦУ [14]). Вимоги кількох кредиторів при неподільності об'єкта зобов'язання – солідарні. Якщо ж солідарність не вигворена, тоді вони вважаються сумісними (§ 432 НЦУ [14]).

²⁶ У договірному праві Великобританії та США при подільному і неподільному об'єктах зобов'язання діє презумпція сумісності. В деліктному праві вид відповідальності залежить від характеру шкоди – при неподільній шкоді настає сумісна відповідальність, а при подільній – часткова.

²⁷ Ст.ст.1217, 1220, 1221 ФЦК [15], ст. 1519, 1522 ЦК Провінції Квебек [16], ст.889 ЦК Бразилії [17], ст.518, 519 ЦК Молдови [7].

²⁸ § 420 НЦУ [14], ст.427 ЦК Японії [9], ст.271 ЦК КНР [2], ст. 321 ЦК РФ [18], ст.302 ЦК Білорусі [23], ст. 269, 286 ЦК Казахстану [1], ст.360 ЦК Вірменії [19], ст.518, 519 ЦК Молдови [7], ст.251 ЦК Узбекистану [22], ст.344 ЦК Таджикистану [21], ст.1669 ЦК Латвії [25], ст.6, 15 розділу 1 книги 6 ЦК Нідерландів [3], ст.1518 ЦК Провінції Квебек (хоча й називаються *сумісними*) [16], ст.890 ЦК Бразилії [17], ст.10:101, 10:103, 10:201, 10:202 Принципів європейського договірного права (*separate*) [4].

²⁹ § 427 НЦУ [14], ст.1218 ФЦК [15]. Крім того, всі законодавства допускають право солідарного кредитора вимагати лише частину боргу, а отже йдеться про подільність об'єкту зобов'язання.

³⁰ Параграф 289 Зводу договірного права США [12], ст.ст.1430, 1431.1, 1431.2 ЦК Штату Каліфорнія [11].

ідеальних частках) на одну й ту ж земельну ділянку. Не рахуючи єдності підстав виникнення, кожен з кредиторів незалежний [10, с.453]. Така побудова відносин пояснюється особливим уявленням англо-американської доктрини і судової практики про множинність осіб у зобов'язанні. Вони дотримуються підходу, що при роздільній (*several, separate*), сумісній (*joint*) та солідарній (*joint and several*) відповідальності зобов'язання кожного боржника відносяться до одного й того ж об'єкту виконання. Відмінність у тому, що в роздільному зобов'язальному правовідношенні зобов'язання кожного боржника повністю самостійні, в сумісному зобов'язанні всі боржники беруть участь в єдиному правовідношенні, а при солідарній відповідальності існує як єдине зобов'язання всіх, так і окреме зобов'язання кожного з боржників [10, с.449]. Оскільки кредитори частіше за все обирали найбільш платоспроможного з роздільних боржників, а останній не завжди міг повернути надмірно сплачене, такий порядок поступово почали замінювати пропорційною відповідальністю (в континентальному праві – класичне часткове зобов'язання).

На законодавчому рівні до зобов'язань з множинністю осіб іноді відносять *субсидіарні* зобов'язання³¹. Проте, в нормативних актах більш поширеною є субсидіарна відповідальність без посилань на її зв'язок з множинністю осіб³². Хоча можна зустріти і комбінацію субсидіарної відповідальності та субсидіар-

³¹ Ст.ст.446–465 ЦК Японії (*гарантійні* зобов'язання (порука)) [9], ст.350 ЦК Таджикистану [21], ст.269 ч.2, 288 ЦК Казахстану [1].

³² Ст.399 ЦК РФ [18], ст.329 ЦК Узбекистану [22], ст.313 ЦК Киргизії [20], ст.415 ЦК Вірменії [19], ст.453 ЦК Азербайджану [5]. Більшість законодавств не містить загальних положень про субсидіарну (додаткову) відповідальність, однак вона знаходить відображення в окремих інститутах: НЦУ, ЦК КНР, ФЦК, ЦК Провінції Квебек, ЦК Латвії, ЦК Молдови, ЦК Туркменістану, ЦК Колумбії.

них зобов'язань. При цьому в останніх вбачають множинність осіб³³. Сутність субсидіарних зобов'язань полягає в тому, що у випадку, коли основний боржник не задовольнить вимогу кредитора, останній може заявити вимогу у невиконаній частці до субсидіарного (додаткового) боржника. Слід відмітити, що у всіх законодавствах додатковим стає лише боржник, а не кредитор.

Таким чином, зарубіжні законодавства розходяться в поглядах на види зобов'язань з множинністю осіб, незалежно від того, чи використовується сам термін, чи просто йдеться про участь у зобов'язанні двох і більше осіб на боці кредитора та (або) боржника. У континентальному праві сформувався дві моделі законодавств (на базі ФЦК чи НЦУ), які мають певні відмінності у класифікації зобов'язань з множинністю осіб. В англо-саксонському праві класифікація таких зобов'язань проводиться в залежності від структури зобов'язання при появі у ньому множинності осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3634.

2. The Civil Code of the Republic of China [Electronic resource] / translated into English by Ching-lin Hsia, James L. E. Chow, Yukon Chang ; introd. by Foo Ping-sheung. – Arlington, Va. : University Publications of America, 1976. – 91 p. – Mode of access: https://archive.org/stream/civilcodeofrepub00chin/civilcodeofrepub00chin_djvu.txt.

3. Гражданский кодекс Нидерландов.

³³ Таджикистан (ст.350 ЦК – субсидіарне зобов'язання, ст.430 ЦК – субсидіарна відповідальність) [21], Казахстан (ст.288 – субсидіарне зобов'язання, ст.357 – субсидіарна відповідальність) [1].

- Книги 2, 3, 5, 6 и 7 / пер. М. Ферштман ; отв. ред. Ф. Й. М. Фельдбрюгге. – 2-е изд. – Лейден : Лейден. ун-т, юрид. ф-т ; Ин-т вост.-европ. права и россиеведения, 2000. – 372 с.
4. The Principles of European Contract Law (Parts I and II revised 1998, Part III 2002) [Electronic resource] // LexMercatoria.org. – Mode of access: <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002>.
6. Гражданский кодекс Республики Грузия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jguard.ru/images/attaches/235/GK_Georgia.txt. Гражданский кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3244.
8. Гражданский кодекс Туркменистана http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2363.
9. Japanese Civil Code [Electronic resource] // Ministry of Justice of Japan. – Mode of access: <http://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf>.
10. Основы договорного права / Д. Вильямс, Д. Самонд ; под ред. Е. А. Флейшиц ; пер. с англ. С. А. Андрианов, В. В. Зайцева. – М. : Инostr. л-ра, 1955. – 704 с.
11. California Civil Code [Electronic resource] // California Legislative information. – Mode of access: <http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=CIV&tocTitle=Civil+Code+-+CIV>.
12. Uniform Commercial Code [Electronic resource] // Cornell University Law School. Legal Information Institute. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/ucc>
13. Eugene T. Boule. Joint and Several Obligations: 50 – State Survey [Electronic resource] / Eugene T. Boule, Judy C. Selmecci. – Mode of access: http://www.wilsonelser.com/writable/files/Legal_Analysis/50_state-survey-joint-and-several-liability_mm4.pdf.
14. Гражданское уложение Германии = Deutsches Burgerliches Gestzbuch mit Einfuhrungsgesetz: ввод. закон к Гражд. уложению : пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.] ; науч. ред. В. Бергманн [и др.]. – 3-е изд., перераб. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 896 с.
15. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) = Code civil des Français (Code Napoléon) / пер. с фр. В. Н. Захватаева. – М. ; Берлин : Инфотропик Медиа, 2012. – 624 с
16. Civil Code of Quebec [Electronic resource] // Ministry of Justice of Quebec. – Mode of access: <http://www.justice.gouv.qc.ca/english/sujets/glossaire/code-civil-a.htm>.
17. The Civil Code of Brazil, being law no. 3,071 of January 1, 1916: with the corrections ordered by law no. 3,725 of January 15, 1919, promulgated July 13, 1919 [Electronic resource] : Diario official, vol. LXVII, no. 159 / tr. from the official Portuguese text by Joseph Wheless. – St. Louis : Thomas Law Book Co., 1920. – 438 p. – Mode of access: https://archive.org/stream/civilcodebrazil00whelgoog/civilcodebrazil00whelgoog_djvu.txt.
18. Гражданский кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/gk>.
19. Гражданский кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.parliament.am/law_docs/050598HO239rus.html?lang=rus.
20. Гражданский кодекс Кыргызской Республики (часть первая) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=51.
22. Гражданский кодекс Республики Таджикистан [Ehttp://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2142].
23. Гражданский кодекс Республики Узбекистан [Ehttp://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=767].
24. Гражданский кодекс Республики Беларусь Морандьер Ж. де ла. Гражданское право Франции : пер. с фр. / Жюллио де ла

Морандьер Л. ; пер. и вступ. ст. Е. А. Флейшиц. – М. : Иностран. л-ра, 1960. – Т. 2. – 728 с. 26. Гражданский кодекс Латвийской	Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1260168&subID=100123791,100123792,100126645 .
--	---

Гриценко Г. Г. Види зобов'язань з множинністю осіб за цивільним законодавством іноземних країн / Г. Г. Гриценко // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 77–83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_4_15.pdf

Аналізуються положення цивільного законодавства Німеччини, Франції, Великобританії, США, Нідерландів, канадської провінції Квебек, Японії, КНР, Бразилії та всіх країн колишнього СРСР, Принципів європейського договірної права, якими регулюються зобов'язання з множинністю осіб. Автор робить висновок, що у континентальному праві сформувався дві моделі законодавств (на базі ФЦК чи НЦУ), які поділяють зобов'язання з множинністю осіб за одним і тим же критерієм – об'єму прав та обов'язків сторін, хоча у них є певні відмінності в класифікації. В англо-саксонському праві класифікація таких зобов'язань проводиться з іншим критерієм – в залежності від структури таких зобов'язань.

Гриценко Г.Г. Виды обязательств с множественностью лиц по гражданскому законодательству иностранных государств

Анализируются положения гражданского законодательства Германии, Франции, Великобритании, США, Нидерландов, канадской провинции Квебек, Японии, КНР, Бразилии и всех стран бывшего СССР, Принципов европейского договорного права, которые регулируют обязательства с множественностью лиц. Автор делает вывод, что в континентальном праве сформировались две модели законодательства (на базе ФГК или ГГУ), которые делят обязательства с множественностью лиц по одному и тому же критерию – объему прав и обязанностей сторон, хотя и имеют определенные различия в такой классификации. В англо-саксонском праве классификация таких обязательств производится по другому критерию – структуре таких обязательств.

Hrytsenko H.H. Types of Obligations with a Plurality of Persons under Civil Legislation of Foreign Countries

This article analyzes the provisions of civil legislation of Germany, France, UK, USA, Netherlands, province of Quebec, Japan, China, Brazil and all the countries of the former USSR, the Principles of European Contract Law, governing the obligations with plurality of persons. The author concludes that in civil-law legislation there are two models (based on the Code of Napoleon or the BGB). They are based on the same criterion – the scope of rights and obligations of the parties – although there are certain differences in the classification of obligations with a plurality of persons. In Anglo-Saxon law classification of obligations with a plurality of persons is based on the different criterion – the structure of such obligations.